

Archaizmy schowane w kolędach

Gdy się Chrystus rodzi i na świat przychodzi

Ciemna noc w jasnościach promienistych brodzi

– kiedy słyszymy te słowa, to wiadomo, że wiata Bożego Narodzenia tu –tu .

Kolędy „Przybieżeli do Betlejem pasterze” , „Lulajże Jezuniu” , „Włóbiełe, kto pobieży...”

znane powszechnie. Piewając je, nie zastanawiamy się nad tym, ile kryją w sobie wiedzy o historii naszego języka.

A archaizmów¹⁾ w nich co niemiara, choćby słowa przybieżeli, pobieży. Dawny czasownik bieży po latach został wyparty przez formy: biec (staropolska forma: biedz), zdra, zmierza, i. Obecnie zamiast „przybieżeli do Betlejem pasterze” powiedzielibyśmy: „pasterze przybyli, przybiegli” .

Ale dociekliwy obserwator języka polskiego rdze -bie - (czasownika bieży) dzięte znajdzie, np. w słowach bieżnia lub bieżnik.

W pięknej kolędzie „Gdy liczna Panna Syna kołysała...” w drugiej zwrotce piewamy:

Li li li li laj, wielki Królewicu.

Obecnie – zamiast królewic – powiedzielibyśmy królewicz. W rzeczowniku królewic zachował swoje pierwotne brzmienie dawny przyrostek „-ic” , przy pomocy którego tworzone nazwy odojcowskie (patronimiczne); np.: królewic to ‘ syn króla ’ , Szymonowic to ‘ syn Szymona ’ , panic to ‘ syn pana ’ .

A dlaczego sufiks „-ic” zmienił swoje brzmienie na „-icz” ?

Jak pisze Jan Miodek, stało się tak, po pierwsze: pod wpływem ruskiego odojcowskiego przyrostka „-icz” (Iwanowicz to ‘ syn Iwana ’), po drugie: w wyniku hiperpoprawności językowej polegającej na ucieczce przed mazurzcym wymowotypu: syja, cysty (szyja, czysty). W ten sposób dziś mówimy panicz (a nie panic) lub królewicz (a nie królewic).

Obok form archaicznych, których zrozumienie nie sprawia nam trudno ci, występują także takie, które mogą budzić zakłopotanie, choćby wyrazy: podły, pacholtko lub ręk, które z biegiem lat zmieniły swoje znaczenie.

Znaczenie wyrazu podły w kolędach różni się od współczesnego znaczenia tego wyrazu.

W słowniku języka polskiego czytamy, że podły to:

1. „popęłniający czyny haniebne, godny potępienia i pogardy”
2. „bódcy wyrazem, wiadectwem czyjej nieszczemności”, np. podłe kłamstwo
3. (potocznie) „mało wart, bódcy w złym gatunku, stanie; lichy, marny, kiepski”, np. podłe wyżywienie.

Natomiast w kolędzie „Anioł pasterzom mówił” piewamy, że „Chrystus się nam narodził w Betlejem, nie bardzo podłym miacie”. Tu przymiotnik podły użyty jest w dawnym znaczeniu ‘ niski, pospolity (urodzeniem), gminny, ubogi ’ .

Wyraz Pacholtko z kolędy „Hej, w dzień narodzenia” te nie oznacza pachotka, czyli ‘ słucego ’ ani ‘ człowieka występującego si komu bez poczucia własnej godności ’ – tylko występuje w dawnym znaczeniu. Pacholik w staropolszczyźnie oznaczał ‘ chłopczyka, chłopca ’ .

Za ręk, który Maryja z głowy zdjęła („Jezus malusieki”) to ‘ chustka, płótno, szatka, tkanina ’ a nie – jak czytamy we współczesnym słowniku języka polskiego – „brzeg, skraj czego”; krawędź, kant; obwódka”. A zatem dzień ręk chusteczki to jej brzeg, a dawnej ręk to była cała chustka.

Drodzy Czytelnicy,

Wzruszając się, byście w nadchodzący wigilijny wieczór,
spędzany w gronie najbliższych, z radością śpiewali piękne polskie kolędy
Barbara Ellwart

- 1) Archaizm to: 1. „wyraz, forma wyrazu, konstrukcja składniowa, które wyszły z użycia”, 2. „co przestarzałego”.
- 2) Hiperpoprawność językowa to: nadmierna, przesadna poprawność językowa.